Repertoriul jurisprudenței

HOTĂRÂREA CURȚII (Marea Cameră)

6 noiembrie 2018 *

„Recurs – Ajutoare de stat – Decizie prin care este declarată imposibilă recuperarea unui ajutor de stat incompatibil cu piața internă – Decizie prin care se constată inexistența unui ajutor de stat – Acțiuni în anulare introduse de concurenți ai beneficiarilor unor ajutoare de stat – Admisibilitate – Act normativ care nu presupune măsuri de executare – Afectare directă – Noțiunea «imposibilitate absolută» de recuperare a unui ajutor de stat incompatibil cu piața internă – Noțiunea «ajutor de stat» – Noțiunile «întreprindere» și «activitate economică»”

În cauzele conexate C-622/16 P-C-624/16 P,

având ca obiect trei recursuri formulate în temeiul articolului 56 din Statutul Curții de Justiție a Uniunii Europene, introduse la 25 noiembrie 2016,

Scuola Elementare Maria Montessori Srl, cu sediul în Roma (Italia), reprezentată de E. Gambaro și de F. Mazzocchi, avvocati,

recurentă,

celelalte părți din procedură fiind:

Comisia Europeană, reprezentată de D. Grespan, de P. Stancanelli și de F. Tomat, în calitate de agenți,

pârâtă în primă instanță,

Republica Italiană, reprezentată de G. Palmieri, în calitate de agent, asistată de G. De Bellis și de S. Fiorentino, avvocati dello Stato,

intervenientă în primă instanță (C-622/16 P),

Comisia Europeană, reprezentată de P. Stancanelli, de D. Grespan și de F. Tomat, în calitate de agenți,

recurentă,

celelalte părți din procedură fiind:

Scuola Elementare Maria Montessori Srl, cu sediul în Roma, reprezentată de E. Gambaro și de F. Mazzocchi, avvocati,

reclamantă în primă instanță,

* Limba de procedură: italiana.

Republica Italiană, reprezentată de G. Palmieri, în calitate de agent, asistată de G. De Bellis și de S. Fiorentino, avvocati dello Stato,

intervenientă în primă instanță (C-623/16 P),

și

Comisia Europeană, reprezentată de P. Stancanelli, de D. Grespan și de F. Tomat, în calitate de agenți,

recurentă,

celelalte părți din procedură fiind:

Pietro Ferracci, cu domiciliul în San Cesareo (Italia),

reclamant în primă instanță,

Republica Italiană, reprezentată de G. Palmieri, în calitate de agent, asistată de G. De Bellis și de S. Fiorentino, avvocati dello Stato,

intervenientă în primă instanță (C-624/16 P),

CURTEA (Marea Cameră),

compusă din domnul K. Lenaerts, președinte, doamna R. Silva de Lapuerta, vicepreședintă, domnii J.-C. Bonichot și A. Arabadjiev, doamna A. Prechal, domnul T. von Danwitz (raportor) și doamna C. Toader, președinți de cameră, domnul D. Šváby, doamna M. Berger și domnii C. G. Fernlund și C. Vajda, judecători,

avocat general: domnul M. Wathelet,

grefier: doamna V. Giacobbo-Peyronnel, administrator,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 6 februarie 2018,

după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 11 aprilie 2018,

pronunță prezenta

Hotărâre

1 Prin recursurile formulate în cauzele C-622/16 P și C-623/16 P, Scuola Elementare Maria Montessori Srl și Comisia Europeană solicită anularea Hotărârii Tribunalului Uniunii Europene din 15 septembrie 2016, Scuola Elementare Maria Montessori/Comisia (T-220/13, nepublicată, EU:T:2016:484), prin care acesta a respins ca neîntemeiată acțiunea introdusă de Scuola Elementare Maria Montessori având ca obiect anularea Deciziei 2013/284/UE a Comisiei din 19 decembrie 2012 privind ajutorul de stat SA.20829 [C 26/2010, ex NN 43/2010 (ex CP 71/2006)] Schemă privind scutirea de la plata impozitului municipal pe bunuri imobile, acordată în cazul bunurilor imobile folosite de către entități necomerciale în scopuri specifice, aplicată de Italia (JO 2013, L 166, p. 24, denumită în continuare „decizia în litigiu”).

2 Prin recursul formulat în cauza C-624/16 P, Comisia solicită anularea Hotărârii Tribunalului din 15 septembrie 2016, Ferracci/Comisia (T-219/13, EU:T:2016:485), prin care acesta a respins ca neîntemeiată acțiunea introdusă de domnul Pietro Ferracci având ca obiect anularea deciziei în litigiu.

Cadrul juridic

3 Articolul 1 litera (d) din Regulamentul (CE) nr. 659/1999 al Consiliului din 22 martie 1999 de stabilire a normelor de aplicare a articolului [108 TFUE] (JO 1999, L 83, p. 1, Ediție specială, 08/vol. 1, p. 41) definește noțiunea „schemă de ajutor” ca acoperind „orice act în baza căruia, fără a fi necesare măsuri suplimentare de punere în aplicare, pot fi acordate alocări individuale de ajutor întreprinderilor definite în mod general și abstract, precum și orice act în baza căruia ajutorul, care nu este legat de un anumit proiect, poate fi acordat uneia sau mai multor întreprinderi pentru o perioadă de timp nedeterminată și/sau într-un cuantum nedeterminat”.

4 Articolul 14 alineatul (1) din acest regulament prevede:

„Atunci când adoptă decizii negative în cazuri de ajutor ilegal, Comisia decide ca statul membru în cauză să ia toate măsurile necesare pentru recuperarea ajutorului de la beneficiar (denumită în continuare «decizie de recuperare»). Comisia nu solicită recuperarea ajutorului în cazul în care aceasta ar contraveni unui principiu general de drept comunitar.”

Istoricul litigiilor

5 Pentru nevoile prezentei proceduri, istoricul litigiilor, astfel cum reiese acesta din cuprinsul punctelor 1-20 din Hotărârea Tribunalului din 15 septembrie 2016, Scuola Elementare Maria Montessori/Comisia (T-220/13, nepublicată, EU:T:2016:484), și din cuprinsul punctelor 1-20 din Hotărârea Tribunalului din 15 septembrie 2016, Ferracci/Comisia (T-219/13, EU:T:2016:485) (denumite în continuare, împreună, „hotărârile atacate”), poate fi rezumat după cum urmează.

6 Domnul Ferracci este proprietarul unei unități de cazare turistico-hoteliere „Bed & Breakfast” formate din două camere. Scuola Elementare Maria Montessori este o instituție de învățământ privată. În cursul anilor 2006 și 2007, aceștia au depus plângeri la Comisie, susținând că, pe de o parte, modificarea domeniului de aplicare al regimului național privind Imposta comunale sugli immobili (impozitul municipal pe bunurile imobile, denumit în continuare „ICI”) decisă de Republica Italiană și, pe de altă parte, articolul 149 alineatul 4 din Testo unico delle imposte sui redditi (Textul unic al legii privind impozitul pe venit, denumit în continuare „TUIR”) constituiau ajutoare de stat incompatibile cu piața internă.

7 Modificarea domeniului de aplicare al ICI urmărea în esență să prevadă că scutirea de acest impozit, de care beneficiau începând cu anul 1992 entitățile necomerciale care desfășurau, în bunurile imobile care le aparțineau, exclusiv activități în domeniile asistenței sociale, securității sociale, sănătății, educației, cazării, culturii, agrementului, sportului, religiei și cultelor trebuia să fie înțeleasă ca fiind aplicabilă activităților menționate de asemenea „independent de eventuala lor natură comercială”. Articolul 149 alineatul 4 din TUIR scutea în esență entitățile ecleziastice recunoscute drept persoane juridice de drept civil și cluburile sportive de amatori de la aplicarea criteriilor prevăzute de această dispoziție pentru toate celelalte entități pentru a determina pierderea calității de entități necomerciale.

8 La 12 octombrie 2010, Comisia a decis să deschidă procedura oficială de investigare în sensul articolului 108 alineatul (2) TFUE, în legătură, pe de o parte, cu scutirea de ICI și, pe de altă parte, cu articolul 149 alineatul 4 din TUIR.

9 La 15 februarie 2012, autoritățile italiene au informat Comisia cu privire la intenția lor de a adopta o nouă reglementare în materia impozitului municipal pe bunurile imobile și au anunțat că, începând cu 1 ianuarie 2012, scutirea de ICI urma să fie înlocuită cu scutirea prevăzută de noua schemă referitoare la Imposta municipale unica (impozitul municipal unic, denumit în continuare „IMU"). Această reglementare a fost adoptată la 19 noiembrie 2012.

10 La 19 decembrie 2012, Comisia a adoptat decizia în litigiu, în care a constatat, mai întâi, că scutirea acordată, în regimul ICI, entităților necomerciale care desfășoară, în bunurile imobile care le aparțin, activități specifice constituia un ajutor de stat incompatibil cu piața internă și pus în aplicare ilegal de Republica Italiană, cu încălcarea articolului 108 alineatul (3) TFUE. În continuare, Comisia a apreciat că, având în vedere particularitățile acestei cauze, Republicii Italiene i-ar fi absolut imposibil să recupereze ajutoarele ilegale, astfel încât, în decizia în litigiu, Comisia nu a dispus recuperarea lor. În sfârșit, Comisia a considerat că nici articolul 149 alineatul 4 din TUIR, nici scutirea prevăzută de noul regim al IMU nu constituiau ajutoare de stat în sensul articolului 107 alineatul (1) TFUE.

Acțiunile în fața Tribunalului și hotărârile atacate

11 Prin cererile introductive depuse la grefa Tribunalului la 16 aprilie 2013, domnul Ferracci și Scuola Elementare Maria Montessori au formulat fiecare câte o acțiune prin care urmăreau anularea deciziei în litigiu în măsura în care, prin aceasta, Comisia a constatat că autorităților italiene le era imposibil să recupereze ajutoarele considerate ilegale și incompatibile cu piața internă (denumită în continuare „prima parte a deciziei în litigiu"), că articolul 149 alineatul 4 din TUIR nu constituia un ajutor de stat (denumită în continuare „a doua parte a deciziei în litigiu") și că această apreciere era valabilă și pentru noul regim al IMU (denumit în continuare „a treia parte a deciziei în litigiu").

12 Prin înscrisuri depuse la grefa Tribunalului la 17 iulie 2013, Comisia a ridicat excepții de inadmisibilitate, care au fost unite cu fondul de către Tribunal prin Ordonanțele din 29 octombrie 2014.

13 În hotărârile atacate, Tribunalul a declarat cele două acțiuni admisibile în temeiul articolului 263 al patrulea paragraf al treilea segment de teză TFUE, apreciind că decizia în litigiu constituia un act normativ care îi privea direct pe domnul Ferracci și Scuola Elementare Maria Montessori și care nu presupune măsuri de executare în privința acestora. Pe fond, Tribunalul a respins cele două acțiuni.

Procedura în fața Curții și concluziile părților la recursuri

14 Prin recursul formulat în cauza C-622/16 P, Scuola Elementare Maria Montessori solicită Curții:

– anularea Hotărârii Tribunalului din 15 septembrie 2016, Scuola Elementare Maria Montessori/Comisia (T-220/13, nepublicată, EU:T:2016:484), și, în consecință, anularea deciziei în litigiu în măsura în care Comisia a decis să nu dispună recuperarea ajutorului acordat prin scutirea de ICI și a considerat că măsurile referitoare la scutirea de IMU nu intră în domeniul de aplicare al articolului 107 alineatul (1) TFUE;

– în orice caz, anularea părților din hotărârea menționată referitoare la motivele prezentului recurs pe care Curtea le va considera fondate și le va admite și

– obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată aferente celor două grade de jurisdicție.

15 Comisia, susținută de Republica Italiană, solicită Curții:

– respingerea recursului în totalitate și

– obligarea recurentei la plata cheltuielilor de judecată aferente atât prezentei proceduri, cât și procedurii în primă instanță.

16 Prin recursurile formulate în cauzele C-623/16 P și C-624/16 P, Comisia, susținută de Republica Italiană, solicită Curții:

– anularea hotărârilor atacate în măsura în care, prin acestea, Tribunalul a declarat admisibile acțiunile în primă instanță, în temeiul articolului 263 al patrulea paragraf al treilea segment de teză TFUE;

– declararea acțiunilor formulate în primă instanță ca fiind inadmisibile în temeiul articolului 263 al patrulea paragraf a doua și a treia teză TFUE și, în consecință, respingerea lor în totalitate și

– obligarea domnului Ferracci și a Scuola Elementare Maria Montessori la plata cheltuielilor de judecată efectuate de Comisie atât în procedura în fața Tribunalului, cât și în cadrul prezentei proceduri.

17 Scuola Elementare Maria Montessori solicită Curții:

– respingerea recursului formulat de Comisie în cauza C-623/16 P și confirmarea Hotărârii din 15 septembrie 2016, Scuola Elementare Maria Montessori/Comisia (T-220/13, nepublicată, EU:T:2016:484), în măsura în care, prin aceasta, Tribunalul a declarat admisibilă acțiunea pe care o introdusese împotriva deciziei în litigiu;

– obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată efectuate în prezenta cauză.

18 Prin Decizia președintelui Curții din 11 aprilie 2017, cauzele C-622/16 P-C-624/16 P au fost conexate pentru buna desfășurare a fazei orale a procedurii, precum și în vederea pronunțării hotărârii.

Cu privire la recursurile Comisiei formulate în cauzele C-623/16 P și C-624/16 P

19 În susținerea recursurilor sale formulate în cauzele C-623/16 P și C-624/16 P, Comisia, susținută de Republica Italiană, invocă un motiv unic, împărțit în trei aspecte, prin care pretinde că Tribunalul a interpretat și a aplicat greșit toate cele trei condiții cumulative prevăzute la articolul 263 al patrulea paragraf al treilea segment de teză TFUE.

Cu privire la primul aspect

Argumentația părților

20 Potrivit Comisiei, calificarea deciziei în litigiu drept act normativ este viciată de erori de drept. În primul rând, Tribunalul ar fi considerat în mod eronat că orice act fără caracter legislativ cu aplicabilitate generală este în mod necesar un act normativ. În al doilea rând, Tribunalul ar fi dedus în mod eronat caracterul normativ al deciziei în litigiu din aplicabilitatea generală a măsurilor naționale care fac obiectul acestei decizii. În al treilea rând, în măsura în care prima parte a deciziei în litigiu ar privi un cerc restrâns de persoane, Tribunalul nu ar fi putut în niciun caz să considere că fiecare dintre cele trei părți ale deciziei în litigiu are aplicabilitate generală.

21 Scuola Elementare Maria Montessori contestă această argumentație.

Aprecierea Curții

22 În primul rând, trebuie amintit că prin Tratatul de la Lisabona a fost adăugat, la articolul 263 al patrulea paragraf TFUE, un al treilea segment de teză, care a simplificat condițiile de admisibilitate a acțiunilor în anulare introduse de persoane fizice și juridice. Astfel, acest segment de teză, fără a supune admisibilitatea acțiunilor în anulare introduse de persoanele fizice și juridice condiției referitoare la afectarea individuală, deschide această cale de atac în privința „actelor normative" care nu presupun măsuri de executare și care îl privesc direct pe un reclamant (a se vedea în acest sens Hotărârea din 3 octombrie 2013, Inuit Tapiriit Kanatami și alții/Parlamentul și Consiliul, C-583/11 P, EU:C:2013:625, punctul 57).

23 În ceea ce privește noțiunea „acte normative", Curtea a statuat deja că aceasta are un domeniu de aplicare mai limitat decât noțiunea „acte" utilizată la articolul 263 al patrulea paragraf prima și a doua teză TFUE și vizează actele cu aplicabilitate generală, cu excepția actelor legislative (a se vedea în acest sens Hotărârea din 3 octombrie 2013, Inuit Tapiriit Kanatami și alții/Parlamentul și Consiliul, C-583/11 P, EU:C:2013:625, punctele 58-61).

24 În această privință, astfel cum a arătat avocatul general la punctul 26 din concluzii, interpretarea susținută de Comisie potrivit căreia există acte fără caracter legislativ cu aplicabilitate generală, precum decizia în litigiu, care nu intră în sfera noțiunii „act normativ", în sensul articolului 263 al patrulea paragraf al treilea segment de teză TFUE, nu poate fi reținută. Astfel, această interpretare nu își găsește niciun temei în textul, în geneza sau în finalitatea acestei dispoziții.

25 În ceea ce privește, mai întâi, textul dispoziției menționate, aceasta face referire, la modul general, la „actele normative" și nu conține nicio indicație potrivit căreia această referire nu ar viza decât anumite tipuri sau subcategorii ale acestor acte.

26 În ceea ce privește, în continuare, geneza aceleiași dispoziții, din lucrările pregătitoare ale articolului III-365 alineatul (4) din Proiectul de tratat de instituire a unei Constituții pentru Europa, al cărui conținut a fost preluat în termeni identici la articolul 263 al patrulea paragraf TFUE, reiese că adăugarea celui de al treilea segment de teză la această dispoziție era destinată să extindă condițiile de admisibilitate a acțiunilor în anulare în privința persoanelor fizice și juridice și că singurele acte cu aplicabilitate generală pentru care trebuia menținută o abordare restrictivă erau actele legislative [a se vedea printre altele Secretariatul Convenției Europene, Raport final al Cercului de dezbateri privind funcționarea Curții de Justiție din 25 martie 2003 (CONV 636/03, punctul 22), și adresa de înaintare a Prezidiului Convenției din 12 mai 2003 (CONV 734/03, p. 20)].

27 În sfârșit, în ceea ce privește obiectivul articolului 263 al patrulea paragraf al treilea segment de teză TFUE, acesta constă, astfel cum reiese din cuprinsul punctelor 22, 23 și 26 din prezenta hotărâre, în simplificarea condițiilor de admisibilitate a acțiunilor în anulare introduse de persoane fizice și juridice împotriva tuturor actelor cu aplicabilitate generală, cu excepția celor care au un caracter legislativ. Or, faptul de a sustrage din domeniul de aplicare al acestei dispoziții anumite tipuri sau subcategorii de acte fără caracter legislativ cu aplicabilitate generală ar fi contrar acestui obiectiv.

28 În consecință, trebuie să se considere că noțiunea „act normativ", în sensul articolului 263 al patrulea paragraf al treilea segment de teză TFUE, acoperă toate actele fără caracter legislativ cu aplicabilitate generală. Întrucât decizia în litigiu nu constituie un act legislativ, Tribunalul nu a comis o eroare de drept atunci când s-a limitat, în vederea examinării caracterului normativ al celor trei părți ale acestei decizii, la a aprecia dacă aceste trei părți au o aplicabilitate generală.

29 În această privință, este necesar să se amintească, în al doilea rând, că, potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, un act are aplicabilitate generală dacă se aplică unor situații determinate în mod obiectiv și dacă produce efecte juridice în privința unor categorii de persoane avute în vedere în mod general și abstract (Hotărârea din 11 iulie 1968, Zuckerfabrik Watenstedt/Consiliul, 6/68,

EU:C:1968:43, p. 605, Hotărârea din 15 ianuarie 2002, Libéros/Comisia, C-171/00 P, EU:C:2002:17, punctul 28 și jurisprudența citată, precum și Hotărârea din 17 martie 2011, AJD Tuna, C-221/09, EU:C:2011:153, punctul 51 și jurisprudența citată).

30 Articolul 1 litera (d) din Regulamentul nr. 659/1999 definește noțiunea „schemă de ajutor” ca acoperind „orice act în baza căruia, fără a fi necesare măsuri suplimentare de punere în aplicare, pot fi acordate alocări individuale de ajutor întreprinderilor definite în mod general și abstract, precum și orice act în baza căruia ajutorul, care nu este legat de un anumit proiect, poate fi acordat uneia sau mai multor întreprinderi pentru o perioadă de timp nedeterminată și/sau într-un cuantum nedeterminat”.

31 În ceea ce privește articolul 263 al patrulea paragraf al doilea segment de teză TFUE, Curtea a statuat în repetate rânduri, în domeniul ajutoarelor de stat, că deciziile Comisiei care au ca obiect autorizarea sau interzicerea unei scheme naționale au aplicabilitate generală. Această aplicabilitate generală rezultă din faptul că asemenea decizii se aplică unor situații determinate în mod obiectiv și produc efecte juridice față de o categorie de persoane avute în vedere în mod general și abstract (a se vedea în acest sens Hotărârea din 22 decembrie 2008, British Aggregates/Comisia, C-487/06 P, EU:C:2008:757, punctul 31, Hotărârea din 17 septembrie 2009, Comisia/Koninklijke FrieslandCampina, C-519/07 P, EU:C:2009:556, punctul 53 și jurisprudența citată, precum și Hotărârea din 28 iunie 2018, Lowell Financial Services/Comisia, C-219/16 P, nepublicată, EU:C:2018:508, punctul 42 și jurisprudența citată).

32 Astfel cum a arătat avocatul general la punctele 48 și 49 din concluzii, această jurisprudență poate fi transpusă articolului 263 al patrulea paragraf al treilea segment de teză TFUE. Astfel, aspectul dacă un act are sau nu o aplicabilitate generală privește o calitate obiectivă a acestuia care nu poate varia în funcție de diferitele segmente de teze ale articolului 263 al patrulea paragraf TFUE. În plus, o interpretare potrivit căreia un act ar putea să aibă o aplicabilitate generală în cadrul articolului 263 al patrulea paragraf al doilea segment de teză TFUE și, în același timp, să fie lipsit de această aplicabilitate în cadrul articolului 263 al patrulea paragraf al treilea segment de teză TFUE ar fi contrară obiectivului care a stat la baza adăugării acestei din urmă dispoziții, care este acela de simplificare a condițiilor de admisibilitate a acțiunilor în anulare introduse de persoane fizice sau juridice.

33 În consecință, Tribunalul nu a comis o eroare de drept atunci când a considerat că părțile a doua și a treia ale deciziei în litigiu au o aplicabilitate generală.

34 În ceea ce privește, în al treilea rând, prima parte a deciziei în litigiu, este adevărat că, potrivit jurisprudenței constante a Curții, un ordin de recuperare privește în mod individual beneficiarii schemei de ajutor respective în măsura în care aceștia sunt expuși, din momentul adoptării unui asemenea ordin, riscului ca avantajele primite să fie recuperate și fac, prin urmare, parte dintr-un cerc restrâns (a se vedea în acest sens Hotărârea din 19 octombrie 2000, Italia și Sardegna Lines/Comisia, C-15/98 și C-105/99, EU:C:2000:570, punctele 33-35, Hotărârea din 29 aprilie 2004, Italia/Comisia, C-298/00 P, EU:C:2004:240, punctul 39, precum și Hotărârea din 9 iunie 2011, Comitato „Venezia vuole vivere” și alții/Comisia, C-71/09 P, C-73/09 P și C-76/09 P, EU:C:2011:368, punctul 56).

35 Cu toate acestea, contrar celor susținute de Comisie, din această jurisprudență nu se poate deduce că prima parte a deciziei în litigiu este lipsită de aplicabilitate generală și, prin urmare, de caracter normativ.

36 Astfel, din jurisprudența menționată reiese că împrejurarea că această parte privește în mod individual cercul restrâns al beneficiarilor schemei de ajutor în discuție nu se opune ca partea menționată să fie considerată ca având o aplicabilitate generală, cu condiția ca ea să se aplice unor situații determinate în mod obiectiv și să producă efecte juridice în privința unor categorii de persoane avute în vedere în mod general și abstract.

37 Or, aceasta este situația în speță.

38 Astfel, dat fiind că, prin prima parte a deciziei în litigiu, Comisia a considerat că nu era necesar să dispună recuperarea ajutoarelor acordate în temeiul scutirii de ICI, în pofida caracterului lor ilegal și incompatibil cu piața internă, această decizie face să continue să existe efectele anticoncurențiale ale măsurii generale și abstracte care constă în această scutire în privința unui număr nedeterminat de concurenți ai beneficiarilor ajutoarelor acordate în temeiul acestei măsuri. Prin urmare, decizia menționată se aplică unor situații determinate în mod obiectiv și produce efecte juridice în privința unor categorii de persoane avute în vedere în mod general și abstract.

39 În consecință, Tribunalul a considerat în mod temeinic că prima parte a deciziei în litigiu are o aplicabilitate generală. Prin urmare, primul aspect al motivului unic al recursurilor Comisiei trebuie să fie respins.

Cu privire la al doilea aspect

Argumentația părților

40 Comisia susține că Tribunalul a săvârșit o eroare de drept atunci când a dedus afectarea directă a domnului Ferracci și a Scuola Elementare Maria Montessori din simplul fapt că aceștia ar putea să se afle, potențial, într-un raport de concurență cu beneficiarii măsurilor naționale în cauză. Abordarea urmată de Tribunal nu ar fi conformă cu cea reținută de Curte în Hotărârea din 28 aprilie 2015, T & L Sugars și Sidul Açúcares/Comisia (C-456/13 P, EU:C:2015:284), precum și în Hotărârea din 17 septembrie 2015, Confederazione Cooperative Italiane și alții/Anicav și alții (C-455/13 P, C-457/13 P și C-460/13 P, nepublicată, EU:C:2015:616). Pentru a demonstra că este afectat direct, un reclamant ar trebui să dovedească faptul că actul atacat determină efecte suficient de concrete asupra situației sale.

41 Scuola Elementare Maria Montessori contestă această argumentație.

Aprecierea Curții

42 Potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, condiția potrivit căreia decizia care face obiectul acțiunii trebuie să privească direct o persoană fizică sau juridică, astfel cum este prevăzută la articolul 263 al patrulea paragraf TFUE, impune ca două criterii să fie îndeplinite cumulativ, și anume ca măsura contestată, pe de o parte, să producă în mod direct efecte asupra situației juridice a particularului și, pe de altă parte, să nu lase nicio putere de apreciere destinatarilor însărcinați cu punerea sa în aplicare, aceasta având un caracter pur automat și decurgând doar din reglementarea Uniunii, fără aplicarea altor norme intermediare (Hotărârea din 5 mai 1998, Glencore Grain/Comisia, C-404/96 P, EU:C:1998:196, punctul 41 și jurisprudența citată, Hotărârea din 13 octombrie 2011, Deutsche Post și Germania/Comisia, C-463/10 P și C-475/10 P, EU:C:2011:656, punctul 66, precum și Ordonanța din 19 iulie 2017, Lysoform Dr. Hans Rosemann și Ecolab Deutschland/ECHA, C-666/16 P, nepublicată, EU:C:2017:569, punctul 42).

43 În ceea ce privește, mai precis, normele privind ajutoarele de stat, trebuie subliniat că acestea au ca obiectiv protecția concurenței (a se vedea în acest sens Hotărârea din 15 iunie 2006, Air Liquide Industries Belgium, C-393/04 și C-41/05, EU:C:2006:403, punctul 27 și jurisprudența citată, precum și Hotărârea din 17 iulie 2008, Essent Netwerk Noord și alții, C-206/06, EU:C:2008:413, punctul 60). Astfel, în acest domeniu, faptul că o decizie a Comisiei lasă intacte efectele măsurilor naționale despre care reclamantul a susținut, într-o plângere adresată acestei instituții, că nu erau compatibile cu acest obiectiv și că îl puneau într-o situație concurențială dezavantajoasă permite să se concluzioneze că această decizie afectează direct situația sa juridică, în special dreptul său, rezultat din dispozițiile

Tratatului FUE în materia ajutoarelor de stat, de a nu suferi o concurență denaturată prin măsurile naționale în cauză (a se vedea în acest sens Hotărârea din 28 ianuarie 1986, Cofaz și alții/Comisia, 169/84, EU:C:1986:42, punctul 30).

44 În speță, referitor la primul dintre cele două criterii enunțate la punctul 42 din prezenta hotărâre, Tribunalul a considerat în esență, la punctul 42 din Hotărârea din 15 septembrie 2016, Scuola Elementare Maria Montessori/Comisia (T-220/13, nepublicată, EU:T:2016:484), și la punctul 45 din Hotărârea din 15 septembrie 2016, Ferracci/Comisia (T-219/13, EU:T:2016:485), că acesta era îndeplinit pentru motivul că serviciile oferite de domnul Ferracci și, respectiv, de Scuola Elementare Maria Montessori erau asemănătoare cu cele oferite de beneficiarii măsurilor naționale examinate în decizia în litigiu și că, prin urmare, primii „ar putea avea […] un raport de concurență” cu cei din urmă.

45 După cum în mod întemeiat susține Comisia, acest raționament este afectat de o eroare de drept.

46 Astfel, deși nu este de competența instanței Uniunii, în stadiul examinării admisibilității, să se pronunțe în mod definitiv cu privire la raporturile de concurență dintre un reclamant și beneficiarii măsurilor naționale examinate într-o decizie a Comisiei în materie de ajutoare de stat, precum decizia în litigiu (a se vedea în acest sens Hotărârea din 28 ianuarie 1986, Cofaz și alții/Comisia, 169/84, EU:C:1986:42, punctul 28, precum și Hotărârea din 20 decembrie 2017, Binca Seafoods/Comisia, C-268/16 P, EU:C:2017:1001, punctul 59), afectarea directă a unui astfel de reclamant nu poate fi totuși dedusă din simplul caracter potențial al unei relații de concurență, precum cea constatată în hotărârile atacate.

47 Astfel, în măsura în care condiția referitoare la afectarea directă impune ca actul contestat să producă direct efecte asupra situației juridice a reclamantului, instanța Uniunii este obligată să verifice dacă acesta din urmă a expus în mod pertinent motivele pentru care decizia Comisiei este susceptibilă să îl pună într-o situație concurențială dezavantajoasă și, prin urmare, să producă efecte asupra situației sale juridice.

48 Totuși, este necesar să se amintească faptul că, în ipoteza în care motivele unei decizii a Tribunalului relevă o încălcare a dreptului Uniunii, însă dispozitivul acesteia apare ca fiind întemeiat pentru alte motive de drept, o astfel de încălcare nu este de natură să determine anularea acestei hotărâri și se impune efectuarea unei substituiri a motivelor (Hotărârea din 26 iulie 2017, Consiliul/LTTE, C-599/14 P, EU:C:2017:583, punctul 75 și jurisprudența citată).

49 Aceasta este situația în speță.

50 Astfel, din cererile introductive formulate de domnul Ferracci și de Scuola Elementare Maria Montessori în fața Tribunalului reiese că aceștia susțineau, aducând dovezi în acest sens și fără a fi contrazișiși cu privire la acest aspect de Comisie, că unitățile deținute de fiecare dintre ei erau situate în imediata vecinătate a unor entități ecleziastice sau religioase care desfășurau activități asemănătoare cu ale lor și care activau, așadar, pe aceeași piață de servicii și pe aceeași piață geografică. În măsura în care asemenea entități erau, *a priori*, eligibile pentru măsurile naționale examinate în decizia în litigiu, este necesar să se considere că domnul Ferracci și Scuola Elementare Maria Montessori au dovedit în mod pertinent că decizia în litigiu era susceptibilă să îi pună într-o situație concurențială dezavantajoasă și că, prin urmare, această decizie afecta direct situația lor juridică, în special dreptul lor de a nu suferi pe această piață o concurență denaturată prin măsurile în cauză.

51 Contrar celor susținute de Comisie, această concluzie nu este repusă în discuție de Hotărârea din 28 aprilie 2015, T & L Sugars și Sidul Açúcares/Comisia (C-456/13 P, EU:C:2015:284), precum și de Hotărârea din 17 septembrie 2015, Confederazione Cooperative Italiane și alții/Anicav și alții (C-455/13 P, C-457/13 P și C-460/13 P, nepublicată, EU:C:2015:616). Deși Curtea a statuat, în aceste hotărâri, că simplul fapt că dispoziții adoptate în cadrul politicii agricole comune îl plasează pe un

reclamant într-o situație concurențială dezavantajoasă nu permite, prin el însuși, să se concluzioneze că aceste dispoziții afectează situația juridică a acestui reclamant, această jurisprudență nu poate fi transpusă unor acțiuni introduse de concurenții beneficiarilor unor ajutoare de stat.

52 Astfel, cauzele citate la punctul anterior nu priveau normele privind ajutoarele de stat, care au ca obiectiv tocmai protecția concurenței, astfel cum s-a amintit la punctul 43 din prezenta hotărâre.

53 În consecință, acțiunile inițiate de domnul Ferracci și de Scuola Elementare Maria Montessori îndeplineau primul dintre cele două criterii vizate la punctul 42 din prezenta hotărâre.

54 În ceea ce privește al doilea dintre aceste criterii, Tribunalul a considerat, la punctul 45 din Hotărârea din 15 septembrie 2016, Scuola Elementare Maria Montessori/Comisia (T-220/13, nepublicată, EU:T:2016:484), și la punctul 48 din Hotărârea din 15 septembrie 2016, Ferracci/Comisia (T-219/13, EU:T:2016:485), că decizia în litigiu, atât în ceea ce privește prima sa parte, cât și în ceea ce privește părțile a doua și a treia, își produce efectele juridice într-un mod pur automat doar în temeiul reglementării Uniunii și în lipsa aplicării altor norme intermediare. Or, astfel cum a arătat în esență avocatul general la punctul 52 din concluzii, această apreciere, care nu este contestată de Comisie în cadrul prezentelor recursuri, nu este afectată de nicio eroare de drept.

55 Rezultă că Tribunalul a considerat în mod întemeiat că decizia în litigiu îi privea direct pe domnul Ferracci și Scuola Elementare Maria Montessori. Al doilea aspect al motivului unic al recursurilor Comisiei trebuie, prin urmare, să fie respins.

Cu privire la al treilea aspect

Argumentația părților

56 Comisia arată că Tribunalul a săvârșit o eroare de drept atunci când a considerat că actele naționale de punere în aplicare a măsurilor care fac obiectul deciziei în litigiu nu constituiau măsuri de executare în privința domnului Ferracci și a Scuola Elementare Maria Montessori. În această privință, Tribunalul ar fi respins în mod eronat argumentul său potrivit căruia aceștia ar fi putut cere să beneficieze de tratamentul fiscal avantajos rezervat concurenților lor și să introducă o acțiune la instanța națională împotriva unui refuz al administrației, contestând, cu acea ocazie, validitatea deciziei în litigiu. Abordarea urmată de Tribunal nu ar fi conformă cu jurisprudența Curții dezvoltată începând cu Hotărârea din 19 decembrie 2013, Telefónica/Comisia (C-274/12 P, EU:C:2013:852).

57 Scuola Elementare Maria Montessori contestă această argumentație.

Aprecierea Curții

58 Potrivit jurisprudenței constante a Curții, expresia „care nu presupun măsuri de executare”, în sensul articolului 263 al patrulea paragraf al treilea segment de teză TFUE, trebuie să fie interpretată în lumina obiectivului acestei dispoziții, care constă, astfel cum reiese din geneza sa, în a se evita ca un particular să trebuiască să încalce dreptul pentru a putea avea acces la o instanță. Or, atunci când un act normativ produce efecte în mod direct asupra situației juridice a unei persoane fizice sau juridice fără să fie necesare măsuri de executare, aceasta din urmă ar risca să fie lipsită de protecție jurisdicțională efectivă dacă nu ar dispune de o cale de atac în fața instanței Uniunii pentru a contesta legalitatea acestui act normativ. Astfel, în lipsa unor măsuri de executare, o persoană fizică sau juridică, deși vizată direct de actul în cauză, nu ar fi în măsură să obțină un control jurisdicțional al acestui act decât după ce a încălcat dispozițiile actului menționat, prevalându-se de nelegalitatea acestora în cadrul procedurilor inițiate împotriva sa în fața instanțelor naționale (Hotărârea din 19 decembrie 2013,

Telefónica/Comisia, C-274/12 P, EU:C:2013:852, punctul 27, precum și Hotărârea din 13 martie 2018, European Union Copper Task Force/Comisia, C-384/16 P, EU:C:2018:176, punctul 35 și jurisprudența citată).

59 În schimb, atunci când un act normativ presupune măsuri de executare, controlul jurisdicțional al respectării ordinii juridice a Uniunii este asigurat, indiferent dacă respectivele măsuri provin de la Uniune sau de la statele membre. Persoanele fizice sau juridice care nu pot, din cauza condițiilor de admisibilitate prevăzute la articolul 263 al patrulea paragraf TFUE, să atace direct în fața instanței Uniunii un act normativ al Uniunii sunt protejate împotriva aplicării unui asemenea act în privința lor prin posibilitatea de a ataca măsurile de executare pe care le presupune acest act (Hotărârea din 19 decembrie 2013, Telefónica/Comisia, C-274/12 P, EU:C:2013:852, punctul 28, precum și Hotărârea din 13 martie 2018, European Union Copper Task Force/Comisia, C-384/16 P, EU:C:2018:176, punctul 36 și jurisprudența citată).

60 Atunci când punerea în aplicare a unui asemenea act revine instituțiilor, organelor, oficiilor sau agențiilor Uniunii, persoanele fizice sau juridice pot să introducă la instanțele Uniunii o acțiune directă împotriva actelor de punere în aplicare în condițiile prevăzute la articolul 263 al patrulea paragraf TFUE și, în susținerea acestei acțiuni, să invoce nelegalitatea actului de bază în cauză, în temeiul articolului 277 TFUE. Atunci când această punere în aplicare revine statelor membre, persoanele menționate pot să invoce nevaliditatea actului de bază în cauză la instanțele naționale și să le determine pe acestea să sesizeze Curtea, în temeiul articolului 267 TFUE, pe calea întrebărilor preliminare (Hotărârea din 19 decembrie 2013, Telefónica/Comisia, C-274/12 P, EU:C:2013:852, punctul 29, precum și Hotărârea din 13 martie 2018, European Union Copper Task Force/Comisia, C-384/16 P, EU:C:2018:176, punctul 37 și jurisprudența citată).

61 Curtea a statuat, de altfel, în repetate rânduri că, pentru a aprecia dacă un act normativ presupune măsuri de executare, trebuie să se facă o raportare la poziția persoanei care invocă dreptul la acțiune în temeiul articolului 263 al patrulea paragraf al treilea segment de teză TFUE. Așadar, nu are relevanță dacă actul în cauză presupune măsuri de executare în privința altor justițiabili. În plus, în cadrul acestei aprecieri, trebuie să se facă referire numai la obiectul acțiunii (a se vedea în acest sens Hotărârea din 19 decembrie 2013, Telefónica/Comisia, C-274/12 P, EU:C:2013:852, punctele 30 și 31, Hotărârea din 27 februarie 2014, Stichting Woonpunt și alții/Comisia, C-132/12 P, EU:C:2014:100, punctele 50 și 51, precum și Hotărârea din 13 martie 2018, European Union Copper Task Force/Comisia, C-384/16 P, EU:C:2018:176, punctele 38 și 39 și jurisprudența citată).

62 În speță, în măsura în care acțiunile introduse de domnul Ferracci și de Scuola Elementare Maria Montessori urmăreau anularea primei părți a deciziei în litigiu, trebuie să se considere, astfel cum a arătat avocatul general la punctul 69 din concluzii, că materializarea efectelor juridice ale deciziei de a nu dispune recuperarea unor ajutoare considerate ilegale și incompatibile cu piața internă, care face obiectul acestei prime părți, nu necesita nicio măsură de executare în privința lor susceptibilă să facă obiectul unui control jurisdicțional în fața instanței Uniunii sau a instanțelor naționale. În consecință, Tribunalul a concluzionat în mod întemeiat că partea respectivă nu presupune măsuri de executare, în sensul articolului 263 al patrulea paragraf al treilea segment de teză TFUE, în privința domnului Ferracci și a Scuola Elementare Maria Montessori. Comisia nu prezintă, de altfel, niciun argument specific pentru a repune în discuție această concluzie.

63 În ceea ce privește părțile a doua și a treia ale deciziei în litigiu, prin care Comisia a considerat că articolul 149 alineatul 4 din TUIR și scutirea prevăzută de regimul IMU nu constituie ajutoare de stat în sensul articolului 107 alineatul (1) TFUE, trebuie amintit că Curtea a statuat, desigur, în mai multe rânduri că, în raport cu beneficiarii unei scheme de ajutor, dispozițiile naționale care instituie această schemă și actele care pun în aplicare aceste dispoziții, cum este o decizie de impunere, constituie măsuri de executare pe care le presupune o decizie prin care schema este declarată incompatibilă cu piața internă sau prin care aceeași schemă este declarată compatibilă cu această piață sub rezerva respectării unor angajamente luate de statul membru în cauză (a se vedea în acest sens Hotărârea din

19 decembrie 2013, Telefónica/Comisia, C-274/12 P, EU:C:2013:852, punctele 35 și 36, Hotărârea din 27 februarie 2014, Stichting Woonpunt și alții/Comisia, C-132/12 P, EU:C:2014:100, punctele 52 și 53, precum și Hotărârea din 27 februarie 2014, Stichting Woonlinie și alții/Comisia, C-133/12 P, EU:C:2014:105, punctele 39 și 40).

64 Această jurisprudență se explică prin faptul că beneficiarul unei scheme de ajutor poate, în măsura în care îndeplinește condițiile prevăzute în dreptul intern pentru a fi eligibil pentru această schemă, să solicite autorităților naționale să îi acorde ajutorul astfel cum ar fi fost acordat acesta în prezența unei decizii necondiționate de declarare a compatibilității schemei menționate cu piața internă și să conteste actul prin care se refuză să se dea curs acestei cereri în fața instanțelor naționale invocând nevaliditatea deciziei Comisiei prin care schema în cauză este declarată incompatibilă cu piața internă sau compatibilă cu această piață sub rezerva respectării unor angajamente luate de statul membru în cauză, pentru a determina aceste instanțe să adreseze Curții întrebări preliminare privind validitatea acesteia (a se vedea în acest sens Hotărârea din 19 decembrie 2013, Telefónica/Comisia, C-274/12 P, EU:C:2013:852, punctele 36 și 59, precum și Ordonanța din 15 ianuarie 2015, Banco Bilbao Vizcaya Argentaria și Telefónica/Comisia, C-587/13 P și C-588/13 P, nepublicată, EU:C:2015:18, punctele 49 și 65).

65 Jurisprudența menționată nu poate fi transpusă însă situației concurenților unor beneficiari ai unei măsuri naționale care a fost considerată ca neconstituind un ajutor de stat în sensul articolului 107 alineatul (1) TFUE, cum sunt domnul Ferracci și Scuola Elementare Maria Montessori. Astfel, situația unui asemenea concurent se deosebește de cea a beneficiarilor unor ajutoare vizați de această jurisprudență în măsura în care acest concurent nu îndeplinește condițiile prevăzute de măsura națională în cauză pentru a fi eligibil să beneficieze de aceasta.

66 În aceste condiții, astfel cum a arătat avocatul general la punctul 71 din concluzii, ar fi artificial ca acest concurent să fie obligat să solicite autorităților naționale să îi acorde acest beneficiu și să conteste actul prin care este respinsă această solicitare în fața unei instanțe naționale pentru a o determina pe aceasta să adreseze Curții o întrebare cu privire la validitatea deciziei Comisiei referitoare la măsura menționată.

67 Prin urmare, Tribunalul a statuat în mod întemeiat că decizia în litigiu nu cuprindea, nici în cadrul primei sale părți, nici în cadrul celei de a doua și al celei de a treia părți ale sale, măsuri de executare în ceea ce privește Scuola Elementare Maria Montessori și pe domnul Ferracci.

68 Prin urmare, se impune ca al treilea aspect al motivului unic al recursurilor Comisiei să fie înlăturat și, în consecință, ca aceste recursuri să fie respinse în ansamblul lor.

Cu privire la recursul formulat de Scuola Elementare Maria Montessori în cauza C-622/16 P

Cu privire la primul motiv

Argumentația părților

69 Primul motiv al Scuola Elementare Maria Montessori, prin care aceasta reproșează Tribunalului că a considerat validă prima parte a deciziei în litigiu, se împarte în patru aspecte. Prin intermediul primului aspect, Scuola Elementare Maria Montessori arată că Tribunalul a încălcat articolul 108 TFUE, articolul 14 alineatul (1) din Regulamentul nr. 659/1999 și articolul 4 alineatul (3) TUE prin recunoașterea dreptului Comisiei de a constata o imposibilitate absolută de a proceda la recuperarea unor ajutoare ilegale încă din etapa procedurii oficiale de investigare, iar nu numai cu ocazia

executării unui ordin de recuperare. Imposibilitatea absolută de recuperare a unor ajutoare ilegale nu ar constitui un principiu general de drept în sensul articolului 14 alineatul (1) a doua teză din Regulamentul nr. 659/1999.

70 Prin intermediul celui de al doilea și al celui de al treilea aspect, Scuola Elementare Maria Montessori susține că Tribunalul a interpretat eronat noțiunea „imposibilitate absolută” atunci când a considerat validă prima parte a deciziei în litigiu, în măsura în care Comisia a dedus imposibilitatea absolută de recuperare a ajutoarelor ilegale în cauză din simpla împrejurare că era imposibilă obținerea informațiilor necesare pentru recuperarea acestor ajutoare cu ajutorul bazelor de date cadastrale și fiscale italiene. O asemenea împrejurare ar fi constituit o dificultate pur internă care nu putea, conform jurisprudenței Curții, să permită să se constate imposibilitatea absolută de recuperare a ajutoarelor menționate.

71 În plus, Tribunalul nu ar fi ținut seama de repartizarea sarcinii probei atunci când a respins argumentele Scuola Elementare Maria Montessori referitoare la existența unor modalități alternative care ar fi permis recuperarea ajutoarelor respective. Potrivit Scuola Elementare Maria Montessori, ea nu ar avea obligația de a demonstra posibilitatea recuperării acestor ajutoare, ci Republicii Italiene i-ar reveni sarcina de a coopera loial cu Comisia prin indicarea modalităților alternative care să permită o recuperare, fie și numai parțială, a acestora.

72 Prin intermediul celui de al patrulea aspect, Scuola Elementare Maria Montessori reproșează Tribunalului că a denaturat elemente de probă atunci când a statuat că era imposibilă obținerea informațiilor necesare pentru recuperarea ajutoarelor în cauză cu ajutorul bazelor de date cadastrale și fiscale italiene.

73 Comisia, susținută de Republica Italiană, răspunde, în ceea ce privește primul aspect, că absența unui ordin de recuperare din decizia în litigiu este conformă cu articolul 14 alineatul (1) din Regulamentul nr. 659/1999, care interzice Comisiei să dispună recuperarea unui ajutor ilegal atunci când această recuperare contravine unui principiu general de drept al Uniunii. În temeiul principiului general de drept potrivit căruia „nimeni nu poate fi obligat să facă imposibilul”, Comisia nu ar putea impune o obligație a cărei executare este, în mod obiectiv și absolut, imposibil de realizat.

74 În ceea ce privește al doilea și al treilea aspect, Comisia arată că o imposibilitate absolută de recuperare a ajutoarelor ilegale poate rezulta de asemenea din reglementarea națională în cauză. Argumentația referitoare la existența unor modalități alternative care ar fi putut să permită recuperarea ajutoarelor în cauză ar repune în discuție aprecieri factuale, care nu sunt susceptibile să facă obiectul unui recurs. Sarcina probei pentru demonstrarea existenței unor asemenea metode ar reveni, conform principiilor generale, Scuola Elementare Maria Montessori, care ar fi invocat această existență.

75 În ceea ce privește al patrulea aspect, argumentul întemeiat pe denaturarea elementelor de probă ar fi inadmisibil și, în orice caz, nefondat.

Aprecierea Curții

76 În ceea ce privește primul aspect al primului motiv de recurs, trebuie amintit că, potrivit articolului 14 alineatul (1) prima teză din Regulamentul nr. 659/1999, Comisia decide, atunci când adoptă decizii negative în cazuri de ajutor ilegal, ca statul membru în cauză să ia toate măsurile necesare pentru recuperarea ajutorului de la beneficiar.

77 În această privință, rezultă dintr-o jurisprudență constantă că adoptarea unui ordin de recuperare a ajutoarelor ilegale constituie consecința logică și firească a constatării caracterului lor ilegal. Principalul obiectiv al unui asemenea ordin constă, astfel, în eliminarea denaturării concurenței cauzate de avantajul concurențial generat de ajutorul ilegal (a se vedea în acest sens Hotărârea din

15 decembrie 2005, Unicredito Italiano, C-148/04, EU:C:2005:774, punctul 113 și jurisprudența citată, Hotărârea din 1 octombrie 2015, Electrabel și Dunamenti Erőmű/Comisia, C-357/14 P, EU:C:2015:642, punctul 111 și jurisprudența citată, precum și Hotărârea din 21 decembrie 2016, Comisia/Aer Lingus și Ryanair Designated Activity, C-164/15 P și C-165/15 P, EU:C:2016:990, punctul 116).

78 Cu toate acestea, potrivit articolului 14 alineatul (1) a doua teză din Regulamentul (CE) nr. 659/1999, Comisia nu solicită recuperarea ajutorului în cazul în care aceasta ar contraveni unui principiu general al dreptului Uniunii.

79 Astfel cum a arătat avocatul general la punctele 107 și 110 din concluzii, principiul potrivit căruia „nimeni nu poate fi obligat să facă imposibilul” face parte dintre principiile generale ale dreptului Uniunii (a se vedea în acest sens Hotărârea din 3 martie 2016, Daimler, C-179/15, EU:C:2016:134, punctul 42).

80 Deși dintr-o jurisprudență constantă a Curții reiese că singurul mijloc de apărare care poate fi invocat de un stat membru împotriva unei acțiuni în constatarea neîndeplinirii obligațiilor introduse de Comisie în temeiul articolului 108 alineatul (2) TFUE este cel întemeiat pe o imposibilitate absolută de a executa corect decizia acestei instituții prin care s-a dispus recuperarea ajutorului în discuție (a se vedea în acest sens Hotărârea din 15 ianuarie 1986, Comisia/Belgia, 52/84, EU:C:1986:3, punctul 14, Hotărârea din 1 iunie 2006, Comisia/Italia, C-207/05, nepublicată, EU:C:2006:366, punctul 45, precum și Hotărârea din 9 noiembrie 2017, Comisia/Grecia, C-481/16, nepublicată, EU:C:2017:845, punctul 28 și jurisprudența citată), această jurisprudență privește însă numai motivele care pot fi invocate în apărare de statul membru menționat împotriva unui ordin de recuperare adoptat de Comisie, iar nu aspectul dacă o imposibilitate absolută de recuperare a ajutoarelor în cauză poate sau nu să fie constatată deja în etapa procedurii oficiale de investigare.

81 În plus și în special, argumentației Scuola Elementare Maria Montessori potrivit căreia o imposibilitate absolută de recuperare a ajutoarelor ilegale nu poate fi constatată decât după adoptarea unui ordin de recuperare i se opune textul însuși al articolului 14 alineatul (1) a doua teză din Regulamentul nr. 659/1999, din care rezultă că Comisia nu adoptă un ordin de recuperare în cazul în care acest lucru ar contraveni unui principiu general al dreptului Uniunii.

82 În această privință, Curtea a statuat deja că Comisia nu poate adopta, sub sancțiunea nevalidității, un ordin de recuperare a cărui executare ar fi, încă de la momentul adoptării sale, în mod obiectiv și absolut, imposibil de realizat (a se vedea în acest sens Hotărârea din 17 iunie 1999, Belgia/Comisia, C-75/97, EU:C:1999:311, punctul 86).

83 În măsura în care Scuola Elementare Maria Montessori își întemeiază primul aspect al primului motiv al recursului său și pe principiul cooperării loiale, trebuie amintit că, în temeiul articolului 4 alineatul (3) TUE, acest principiu se aplică pe durata întregii proceduri referitoare la examinarea unei măsuri în temeiul dispozițiilor dreptului Uniunii în materie de ajutoare de stat (a se vedea în acest sens Hotărârea din 15 noiembrie 2011, Comisia și Spania/Government of Gibraltar și Regatul Unit, C-106/09 P și C-107/09 P, EU:C:2011:732, punctul 147 și jurisprudența citată, precum și Hotărârea din 21 decembrie 2016, Club Hotel Loutraki și alții/Comisia, C-131/15 P, EU:C:2016:989, punctul 34).

84 Astfel, în ipoteza în care, precum în speță, statul membru în cauză invocă, încă din etapa procedurii oficiale de investigare, o imposibilitate absolută de recuperare, principiul cooperării loiale obligă acest stat membru, încă din această etapă, să supună analizei Comisiei motivele care stau la baza acestei afirmații și Comisia să examineze minuțios aceste motive. Prin urmare, contrar celor susținute de Scuola Elementare Maria Montessori, acest principiu nu impune Comisiei să adopte împreună cu orice decizie de declarare a unor ajutoare ca fiind ilegale și incompatibile cu piața comună un ordin de recuperare, ci o obligă să ia în considerare argumentele care i-au fost prezentate de statul membru în cauză în legătură cu existența unei imposibilități absolute de recuperare.

85 Rezultă că primul aspect al primului motiv de recurs trebuie să fie respins.

86 În ceea ce privește al patrulea aspect al acestui motiv, este necesar să se amintească faptul că recurentul trebuie, în temeiul articolului 256 TFUE, al articolului 58 primul paragraf din Statutul Curții de Justiție a Uniunii Europene și al articolului 168 alineatul (1) litera (d) din Regulamentul de procedură al Curții, să indice cu precizie elementele care ar fi fost denaturate de Tribunal și să demonstreze erorile de analiză care, în opinia sa, ar fi condus Tribunalul la această denaturare. Pe de altă parte, potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, o denaturare trebuie să reiasă în mod evident din înscrisurile dosarului, fără a fi necesar să se procedeze la o nouă apreciere a faptelor și a probelor (a se vedea în acest sens Hotărârea din 9 iunie 2011, Comitato „Venezia vuole vivere” și alții/Comisia, C-71/09 P, C-73/09 P și C-76/09 P, EU:C:2011:368, punctele 152 și 153, precum și Hotărârea din 8 martie 2016, Grecia/Comisia, C-431/14 P, EU:C:2016:145, punctul 32 și jurisprudența citată).

87 În speță, Scuola Elementare Maria Montessori face referire, în cadrul acestui al patrulea aspect, numai la răspunsul Comisiei din 17 septembrie 2015 la o întrebare adresată de Tribunal cu titlu de măsură de organizare a procedurii, citat la punctul 100 din Hotărârea din 15 septembrie 2016, Scuola Elementare Maria Montessori/Comisia (T-220/13, nepublicată, EU:T:2016:484), în care Comisia a expus dispozițiile legislației italiene referitoare la bazele de date fiscale.

88 Or, trebuie să se arate, pe de o parte, că Scuola Elementare Maria Montessori nu contestă în niciun fel prezentarea conținutului material al acestui element de probă, astfel cum figurează ea la punctele 101 și 102 din această hotărâre, ci se limitează la a repune în discuție aprecierea efectuată de Tribunal pe baza acestui element. Pe de altă parte, Scuola Elementare Maria Montessori nu demonstrează în ce fel aprecierea Tribunalului potrivit căreia bazele de date fiscale italiene nu ar permite să se identifice retroactiv tipul de activități desfășurate de entitățile beneficiare ale scutirii de ICI pentru bunurile lor imobile și să se calculeze cuantumul scutirilor obținute ilegal ar fi vădit eronată.

89 Prin urmare, al patrulea aspect al primului motiv de recurs nu poate fi admis.

90 În ceea ce privește al doilea și al treilea aspect ale acestui motiv, care trebuie examinate împreună, este necesar să se amintească faptul că, potrivit jurisprudenței constante a Curții referitoare la acțiunile în constatarea neîndeplinirii obligațiilor introduse pentru încălcarea unei decizii prin care se dispune recuperarea unor ajutoare ilegale, un stat membru care întâmpină dificultăți neprevăzute și imprevizibile sau ia cunoștință despre consecințe pe care Comisia nu le-a avut în vedere trebuie să supună problemele respective aprecierii acesteia din urmă și să propună modificări adecvate ale deciziei în cauză. Într-un astfel de caz, statul membru și Comisia trebuie, în temeiul principiului cooperării loiale, să colaboreze cu bună-credință în scopul depășirii dificultăților cu respectarea deplină a dispozițiilor Tratatului FUE, în special a celor referitoare la ajutoare (a se vedea în acest sens Hotărârea din 2 iulie 2002, Comisia/Spania, C-499/99, EU:C:2002:408, punctul 24, precum și Hotărârea din 22 decembrie 2010, Comisia/Italia, C-304/09, EU:C:2010:812, punctul 37 și jurisprudența citată).

91 Cu toate acestea, condiția referitoare la existența unei imposibilități absolute de executare nu este îndeplinită atunci când statul membru pârât se limitează la a face cunoscute Comisiei dificultăți interne, de natură juridică, politică sau practică și care sunt imputabile faptei proprii sau omisiunilor autorităților naționale pe care le prezintă punerea în aplicare a deciziei respective, fără a întreprinde un veritabil demers pe lângă întreprinderile în cauză pentru recuperarea ajutorului și fără a propune Comisiei modalități alternative de punere în aplicare a acestei decizii care să permită depășirea acestor dificultăți (a se vedea în acest sens Hotărârea din 13 noiembrie 2008, Comisia/Franța, C-214/07, EU:C:2008:619, punctul 50, și Hotărârea din 12 februarie 2015, Comisia/Franța, C-37/14, nepublicată, EU:C:2015:90, punctul 66 și jurisprudența citată).

92 Această jurisprudență este aplicabilă, *mutatis mutandis*, aprecierii, în cadrul procedurii oficiale de investigare, a existenței unei imposibilități absolute de recuperare a ajutoarelor ilegale. Astfel, un stat membru care se confruntă, în acest stadiu al procedurii, cu dificultăți în recuperarea ajutoarelor în

cauză trebuie să supună aceste dificultăți aprecierii Comisiei și să colaboreze loial cu această instituție pentru a le depăși, în special propunându-i acesteia modalități alternative care să permită o recuperare, fie și numai parțială, a acestor ajutoare. În orice caz, Comisia este obligată să examineze minuțios dificultățile invocate și modalitățile alternative de recuperare propuse. Numai atunci când Comisia constată, în urma unei astfel de examinări minuțioase, că nu există modalități alternative care să permită o recuperare, chiar parțială, a ajutoarelor ilegale în cauză această recuperare poate fi considerată, în mod obiectiv și absolut, imposibil de realizat.

93 În speță, din cuprinsul punctelor 76 și 85 din Hotărârea Tribunalului din 15 septembrie 2016, Scuola Elementare Maria Montessori/Comisia (T-220/13, nepublicată, EU:T:2016:484), reiese că Comisia s-a limitat, în prima parte a deciziei în litigiu, la a deduce imposibilitatea absolută a recuperării ajutoarelor ilegale în cauză din simpla împrejurare că era imposibilă obținerea informațiilor necesare pentru recuperarea acestor ajutoare cu ajutorul bazelor de date cadastrale și fiscale italiene, abținându-se totodată să examineze eventuala existență a unor modalități alternative care să permită o recuperare, fie și numai parțială, a acestor ajutoare.

94 Or, confirmând această decizie cu privire la acest aspect, Tribunalul a săvârșit o eroare de drept.

95 Astfel și după cum a arătat avocatul general la punctele 116 și 117 din concluzii, împrejurarea că informațiile necesare pentru recuperarea ajutoarelor ilegale în cauză nu puteau fi obținute cu ajutorul bazelor de date cadastrale și fiscale italiene trebuie considerată ca intrând în sfera dificultăților interne, imputabile faptei proprii sau omisiunilor autorităților naționale. Potrivit jurisprudenței constante a Curții citate la punctul 91 din prezenta hotărâre, astfel de dificultăți interne nu sunt suficiente pentru a constata existența unei imposibilități absolute de recuperare.

96 Astfel cum reiese din cuprinsul punctelor 90-92 din prezenta hotărâre, o recuperare a unor ajutoare ilegale poate fi considerată ca fiind, în mod obiectiv și absolut, imposibil de realizat numai atunci când Comisia constată, în urma unei examinări minuțioase, că sunt îndeplinite două condiții cumulative, și anume, pe de o parte, realitatea dificultăților invocate de statul membru în cauză și, pe de altă parte, absența unor modalități alternative de recuperare. Or, astfel cum s-a arătat la punctul 93 din prezenta hotărâre, Tribunalul a confirmat prima parte a deciziei în litigiu în pofida faptului că Comisia se abținuse să procedeze, în această decizie, la o examinare minuțioasă pentru a aprecia dacă a doua dintre aceste condiții era îndeplinită.

97 Eroarea de drept de care este astfel afectată Hotărârea Tribunalului din 15 septembrie 2016, Scuola Elementare Maria Montessori/Comisia (T-220/13, nepublicată, EU:T:2016:484), coincide cu cea pe care Tribunalul a comis-o de asemenea atunci când a respins, la punctele 86 și 104-110 din această hotărâre, argumentul invocat de Scuola Elementare Maria Montessori potrivit căruia Comisia ar fi trebuit să examineze existența unor modalități alternative care să permită o recuperare, chiar și parțială, a ajutoarelor în cauză, pentru motivul că Scuola Elementare Maria Montessori nu reușise să demonstreze această existență.

98 Astfel, în măsura în care articolul 14 alineatul (1) din Regulamentul nr. 659/1999 obligă Comisia, ca regulă generală, să adopte o măsură prin care să dispună recuperarea unui ajutor ilegal și nu îi permite decât cu titlu excepțional să renunțe la aceasta, era sarcina Comisiei să stabilească, în decizia în litigiu, că erau îndeplinite condițiile care o autorizează să se abțină de la adoptarea unei asemenea măsuri, iar nu a Scuola Elementare Maria Montessori să dovedească în fața Tribunalului existența unor modalități alternative care să permită o recuperare, chiar și parțială, a ajutoarelor în cauză. În aceste condiții, Tribunalul nu se putea mulțumi să constate că, în fața sa, Scuola Elementare Maria Montessori nu reușise să demonstreze existența unor astfel de modalități alternative.

99 În consecință, se impune admiterea celui de al doilea și a celui de al treilea aspect ale primului motiv de recurs și respingerea în rest a acestui motiv.

Cu privire la al doilea motiv

Argumentația părților

100 Scuola Elementare Maria Montessori arată că Tribunalul a comis erori de drept atunci când a considerat că scutirea de IMU care făcea obiectul celei de a treia părți a deciziei în litigiu nu constituia un ajutor de stat, în sensul articolului 107 alineatul (1) TFUE, pentru motivul că această scutire nu era aplicabilă unor activități economice. În această privință, Scuola Elementare Maria Montessori susține că Tribunalul nu a ținut seama de jurisprudența Curții atunci când a respins argumentul său întemeiat pe caracterul oneros al activităților care intrau sub incidența scutirii menționate pentru motivul că aceasta nu se aplica decât activităților de învățământ desfășurate cu titlu gratuit sau în schimbul plății unei sume simbolice. Prin definirea ca „simbolică” a unei sume care acoperă o parte din costul efectiv al serviciului, legislația italiană ar permite ca scutirea în cauză să fi acordată unor operatori care își finanțează serviciile de învățământ în principal prin contrapartida pe care o primesc de la elevi sau de la părinții acestora.

101 În plus, Scuola Elementare Maria Montessori critică Tribunalul pentru că a statuat că inaplicabilitatea scutirii de IMU a unor activități economice este de asemenea asigurată prin faptul că această scutire acoperă numai activități care nu sunt, prin natura lor, în concurență cu activități ale altor operatori care urmăresc un scop lucrativ. Astfel, acest fapt ar fi lipsit de pertinență în ceea ce privește activitățile de învățământ, întrucât acestea ar fi, prin natura lor, în concurență cu activitățile exercitate de alți operatori de pe piață.

102 Comisia și Republica Italiană contestă această argumentație.

Aprecierea Curții

103 Potrivit jurisprudenței constante a Curții, dreptul concurenței al Uniunii și în special interdicția prevăzută la articolul 107 alineatul (1) TFUE vizează activitățile întreprinderilor. În acest context, noțiunea „întreprindere” cuprinde orice entitate care desfășoară o activitate economică, independent de statutul juridic al acestei entități și de modul în care este finanțată (a se vedea în acest sens Hotărârea din 10 ianuarie 2006, Cassa di Risparmio di Firenze și alții, C-222/04, EU:C:2006:8, punctul 107, precum și Hotărârea din 27 iunie 2017, Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania, C-74/16, EU:C:2017:496, punctele 39 și 41, precum și jurisprudența citată).

104 Reprezintă o activitate economică, printre altele, orice activitate care constă în oferirea unor servicii pe o piață determinată, cu alte cuvinte serviciile prestate în mod normal în schimbul unei remunerații. În această privință, caracteristica esențială a remunerației constă în faptul că aceasta reprezintă contraprestația economică a prestației în cauză (a se vedea în acest sens Hotărârea din 11 septembrie 2007, Schwarz și Gootjes-Schwarz, C-76/05, EU:C:2007:492, punctele 37 și 38, precum și Hotărârea din 27 iunie 2017, Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania, C-74/16, EU:C:2017:496, punctele 45 și 47).

105 În ceea ce privește activitățile de învățământ, Curtea a statuat deja că organizarea unor cursuri de către instituții de învățământ finanțate în cea mai mare parte din fonduri private care nu provin de la prestatorul de servicii însuși constituie servicii, scopul urmărit de aceste instituții constând, într-adevăr, în oferirea unui serviciu în schimbul unei remunerații (Hotărârea din 27 iunie 2017, Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania, C-74/16, EU:C:2017:496, punctul 48 și jurisprudența citată).

106 În speță, Tribunalul a constatat la punctele 136 și 140 din Hotărârea din 15 septembrie 2016, Scuola Elementare Maria Montessori/Comisia (T-220/13, nepublicată, EU:T:2016:484), că scutirea de IMU nu se aplica decât activităților de învățământ desfășurate cu titlu gratuit sau în schimbul plății unei sume simbolice care acoperă numai o parte din costurile reale ale serviciului, această parte netrebuind să aibă legătură cu aceste costuri.

107 În această privință, trebuie amintit că, în ceea ce privește interpretarea dreptului național efectuată de Tribunal, Curtea este competentă, în cadrul unui recurs, numai să verifice dacă a existat o denaturare a acestui drept, care trebuie să reiasă în mod evident din înscrisurile din dosar (Hotărârea din 21 decembrie 2016, Comisia/Hansestadt Lübeck, C-524/14 P, EU:C:2016:971, punctul 20 și jurisprudența citată).

108 Or, din moment ce Scuola Elementare Maria Montessori nu invocă nicio denaturare, se impune respingerea de la bun început ca inadmisibil a argumentului său potrivit căruia legislația italiană permite acordarea scutirii de IMU unor activități de învățământ care sunt finanțate în principal de elevi sau de părinții acestora.

109 În ceea ce privește argumentul Scuola Elementare Maria Montessori întemeiat pe nerespectarea de către Tribunal a jurisprudenței Curții citate la punctele 103-105 din prezenta hotărâre, trebuie să se considere, astfel cum a arătat avocatul general la punctele 142-144 din concluzii, că, din moment ce Tribunalul a constatat, în cadrul interpretării date de el dreptului național în cauză, că scutirea de IMU nu se aplică decât activităților de învățământ desfășurate cu titlu gratuit sau în schimbul plății unei sume simbolice care nu are legătură cu costurile serviciului menționat, el putea, fără să comită o eroare de drept, să respingă critica formulată de Scuola Elementare Maria Montessori întemeiată pe faptul că această scutire s-ar aplica unor activități de învățământ desfășurate în schimbul unei remunerații.

110 În măsura în care Scuola Elementare Maria Montessori critică în plus Tribunalul pentru că a statuat că inaplicabilitatea scutirii de IMU unor activități economice este de asemenea asigurată de faptul că această scutire acoperă numai activități care nu sunt, prin natura lor, în concurență cu activități ale altor operatori care urmăresc un scop lucrativ, argumentația sa trebuie să fie înlăturată ca inoperantă, întrucât privește un motiv neesențial.

111 Rezultă că al doilea motiv de recurs trebuie să fie respins.

112 Întrucât primul motiv de recurs a fost totuși admis în ceea ce privește al doilea și al treilea aspect ale acestuia, se impune anularea Hotărârii din 15 septembrie 2016, Scuola Elementare Maria Montessori/Comisia (T-220/13, nepublicată, EU:T:2016:484), în măsura în care Tribunalul a considerat validă prima parte a deciziei în litigiu, precum și respingerea în rest a recursului.

Cu privire la acțiunea în fața Tribunalului în cauza T-220/13

113 Conform articolului 61 primul paragraf a doua teză din Statutul Curții de Justiție a Uniunii Europene, în cazul în care recursul este întemeiat, Curtea poate, în cazul anulării deciziei Tribunalului, să soluționeze în mod definitiv litigiul, atunci când acesta este în stare de judecată.

114 Aceasta este situația în speță.

115 În această privință, este suficient să se arate că, astfel cum susține în esență Scuola Elementare Maria Montessori în cadrul primului motiv al acțiunii sale, decizia în litigiu, analizată din perspectiva primei sale părți, este, pentru motivele enunțate la punctele 90-99 din prezenta hotărâre, afectată de o eroare

de drept, în măsura în care Comisia a constatat imposibilitatea absolută de recuperare a ajutoarelor ilegale acordate în temeiul ICI fără să fi examinat minuțios ansamblul condițiilor impuse de jurisprudența Curții pentru a putea proceda la o asemenea constatare.

116 Prin urmare, se impune admiterea primului motiv al Scuola Elementare Maria Montessori și anularea, în această măsură, a deciziei în litigiu.

Cu privire la cheltuielile de judecată

117 Potrivit articolului 184 alineatul (2) din Regulamentul de procedură, atunci când recursul nu este fondat sau atunci când recursul este fondat, iar Curtea soluționează ea însăși în mod definitiv litigiul, aceasta se pronunță asupra cheltuielilor de judecată. Conform articolului 138 alineatul (1) din acest regulament, aplicabil procedurii de recurs în temeiul articolului 184 alineatul (1) din regulamentul menționat, partea care cade în pretenții este obligată, la cerere, la plata cheltuielilor de judecată.

118 Articolul 138 alineatul (3) din același regulament, aplicabil procedurii de recurs în temeiul articolului 184 alineatul (1) din acesta, prevede în plus că, în cazul în care părțile cad fiecare în pretenții cu privire la unul sau mai multe capete de cerere, fiecare parte suportă propriile cheltuieli de judecată. Totuși, în cazul în care împrejurările cauzei justifică acest lucru, Curtea poate decide ca, pe lângă propriile cheltuieli de judecată, o parte să suporte o fracțiune din cheltuielile de judecată efectuate de cealaltă parte.

119 În sfârșit, potrivit articolului 140 alineatul (1) din Regulamentul de procedură, aplicabil procedurii de recurs în temeiul articolului 184 alineatul (1) din acesta, statele membre și instituțiile care au intervenit în litigiu suportă propriile cheltuieli de judecată.

120 În speță, în ceea ce privește recursul formulat în cauza C-622/16 P, trebuie să se decidă, ținând seama de împrejurările cauzei, ca Scuola Elementare Maria Montessori să suporte jumătate din propriile cheltuieli de judecată, iar Comisia, pe lângă propriile cheltuieli de judecată, jumătate din cheltuielile de judecată efectuate de Scuola Elementare Maria Montessori. În ceea ce privește acțiunea în fața Tribunalului în cauza T-220/13, având în vedere faptul că numai primul dintre motivele invocate de Scuola Elementare Maria Montessori a fost definitiv admis, aceasta suportă două treimi din cheltuielile de judecată ale Comisiei și din propriile cheltuieli de judecată, iar Comisia o treime din cheltuielile de judecată ale Scuola Elementare Maria Montessori și din propriile cheltuieli de judecată.

121 În ceea ce privește recursul formulat în cauza C-623/16 P, întrucât Scuola Elementare Maria Montessori a solicitat obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată, iar aceasta din urmă a căzut în pretenții, se impune obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată.

122 În ceea ce privește recursul formulat în cauza C-624/16 P, întrucât domnul Ferracci nu a solicitat obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată, iar aceasta din urmă a căzut în pretenții, trebuie să se decidă că aceasta suportă propriile cheltuieli de judecată.

123 Republica Italiană suportă propriile cheltuieli de judecată în cauzele C-622/16 P-C-624/16 P.

Pentru aceste motive, Curtea (Marea Cameră) declară și hotărăște:

1) **Anulează Hotărârea Tribunalului Uniunii Europene din 15 septembrie 2016, Scuola Elementare Maria Montessori/Comisia (T-220/13, nepublicată, EU:T:2016:484), în măsura în care prin aceasta s-a respins acțiunea introdusă de Scuola Elementare Maria Montessori Srl prin care se solicita anularea Deciziei 2013/284/UE a Comisiei din 19 decembrie 2012 privind ajutorul de stat SA.20829 [C 26/2010, ex NN 43/2010 (ex CP 71/2006)] Schemă privind scutirea de la plata impozitului municipal pe bunuri imobile, acordată în cazul**

bunurilor imobile folosite de către entități necomerciale în scopuri specifice, aplicată de Italia, în măsura în care Comisia Europeană nu a dispus recuperarea ajutoarelor ilegale acordate în temeiul scutirii de Imposta comunale sugli immobili (impozitul municipal pe bunurile imobile).

2) **Respinge în rest recursul formulat în cauza C-622/16 P.**

3) **Anulează Decizia 2013/284 în măsura în care Comisia Europeană nu a dispus recuperarea ajutoarelor ilegale acordate în temeiul scutirii de Imposta comunale sugli immobili (impozitul municipal pe bunurile imobile).**

4) **Respinge recursurile formulate în cauzele C-623/16 P și C-624/16 P.**

5) **Scuola Elementare Maria Montessori Srl suportă jumătate din propriile cheltuieli de judecată efectuate în cadrul recursului formulat în cauza C-622/16 P, precum și două treimi din cheltuielile de judecată ale Comisiei Europene și din propriile cheltuieli de judecată aferente acțiunii în fața Tribunalului Uniunii Europene în cauza T-220/13.**

6) **Comisia Europeană suportă, în ceea ce privește propriile cheltuieli de judecată, o treime din cheltuielile de judecată aferente acțiunii în fața Tribunalului Uniunii Europene în cauza T-220/13 și pe cele aferente recursurilor formulate în cauzele C-622/16 P-C-624/16 P și, în ceea ce privește cheltuielile de judecată ale Scuola Elementare Maria Montessori Srl, o treime din cheltuielile de judecată aferente acțiunii în fața Tribunalului Uniunii Europene în cauza T-220/13 și jumătate din cheltuielile de judecată aferente recursului formulat în cauza C-622/16 P, precum și pe cele efectuate în cadrul cauzei C-623/16 P.**

7) **Republica Italiană suportă propriile cheltuieli de judecată efectuate în cauzele C-622/16 P-C-624/16 P.**

Semnături